

НАУКОВІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КУРСУ „СТАРОСЛОВ’ЯНСЬКА МОВА”

У статті проаналізовано основні засади вивчення курсу „Старослов’янська мова”, який є базовим серед дисциплін історико-лінгвістичного циклу, що вивчають студенти гуманітарних факультетів педінститутів та університетів. Особливу увагу зосереджено на методах і засобах формування пізнавальної активності студентів в умовах модульної організації процесу навчання. Зокрема, визначено дидактичні можливості та методичні варіанти застосування мультимедійних засобів навчання на заняттях зі старослов’янської мови.

Старослов’янська мова – перша навчальна дисципліна історико-лінгвістичного циклу, що вивчають студенти гуманітарних і філологічних факультетів педінститутів та університетів. Вона посідає важливе місце у загальній системі підготовки філологів, вчителів української мови й літератури. Ця навчальна дисципліна присвячена вивченню старослов’янської мови як найдавнішої писемно-літературної мови слов’ян, яка і сьогодні обслуговує обрядові потреби значної кількості населення Європи й Азії у своїй пізнішій формі – церковнослов’янській [1, с. 4]. Курс „Старослов’янська мова” дає фундаментальні теоретичні знання і практичні вміння, без засвоєння яких неможливе наукове розуміння основних фонетико-граматичних категорій і форм сучасної української мови і споріднених із нею мов. Він охоплює такі основні питання: виникнення старослов’янської мови, її місце серед інших слов’янських мов; старослов’янська графіка: найдавніші слов’янські азбуки – походження та розвиток; пам’ятки писемності давніх слов’ян як джерела для вивчення старослов’янської мови; характер звукової системи старослов’янської мови в її історичному розвитку (II пол. IX-XI ст.); порівняльно-історичне висвітлення походження і розвитку звуків старослов’янської мови; морфологічна система старослов’янської мови; особливості парадигм змінних частин мови; морфологічні особливості незмінних частин старослов’янської мови; синтаксична система старослов’янської мови.

Вивчення мови в усій складності її теоретичного осмислення і практичного застосування чинної теорії передбачає використання найрізноманітніших методів і методичних прийомів, як традиційних, так і нових, що диктуються розвитком лінгводидактики і науки в цілому. На сучасному етапі розвитку педагогіки вищої школи України відбувається оновлення навчального процесу, що вимагає спеціальної розробки і впровадження ефективних технологій, авторських програм, педагогічних інновацій. Адже перебудова процесу навчання у вищих навчальних закладах має на меті створити передумови для входження системи освіти України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору, а це передбачає постійний пошук нових, інтенсивних форм і методів, орієнтованих на розвиток критичного, самостійного мислення студента. Невід’ємними складовими сучасної дидактики стають поняття активізації, оптимізації, інтенсифікації всіх ланок навчально-виховного процесу, в тому числі і у вивченні старослов’янської мови.

В основі навчання старослов’янської мови лежать загальнодидактичні принципи, що зумовлюють доцільний вибір методів і прийомів навчання, забезпечують належний рівень засвоєння змісту навчального курсу.

Принципи навчання мови - це своєрідні правила діяльності, шляхи взаємодії вчителя й учнів, вихідні положення, на яких ґрунтується зміст навчання, використання методів і прийомів, побудови системи вправ, підготовки й проведення занять [2, с. 37]. До загальнодидактичних принципів зараховують науковість, систематичність і послідовність, наступність (спадкоємність) і перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, доступність, свідомість та ін. На них ґрунтується методика викладання мови, яка забезпечує процес навчання й успішного засвоєння учнями навчального матеріалу та формування комунікативної компетенції. Принципи виступають в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного. Орієнтація освіти на відродження духовності народу вимагає організовувати навчання мови з урахуванням ще й таких принципів, як гуманізація та гуманітаризація; єдність національного та загальнолюдського; розвивальний характер навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізація та диференціація; оптимізація, відкритість і динамічність.

Динамічність і відкритість системи навчання спонукає викладача працювати творчо, шукати нові, інноваційні підходи до навчання старослов'янської мови. Адже освітня система, навчальний заклад, педагог, які ігнорують у своїй діяльності інноваційний чинник, не лише відставатимуть від суспільних процесів, тенденцій, а й спричинятимуть формування особистості, покоління, заздалегідь запрограмованих на аутсайдерські інтелектуальні, духовні, соціальні позиції [3, с. 13]. Нові форми розвитку освіти вимагають нових правил і нових шляхів досягнення результатів. Така позиція вимагає від сучасної освіти реформаційних кроків щодо оновлення її змісту та застосування нових педагогічних підходів, впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, що модернізують навчальний процес [4, 5].

Навчальний процес вимагає модернізації, адекватної вимогам сьогодення. А це можливо здійснити тільки шляхом широкого впровадження у практику роботи вищих навчальних закладів комп'ютерних засобів і методів одержання, обробки і передачі інформації, які гарантують якісні зміни в діяльності викладача і студентів. У зв'язку з цим з особливою гостротою постає питання про створення нового покоління інформаційно-методичного забезпечення навчального процесу на основі комп'ютерних мультимедійних технологій, що дозволяють об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відеозображення, графічне зображення та анімацію. Ще великий педагог Я. А. Коменський у своїй праці „Велика дидактика” писав: „...Все, що тільки можна, давати для сприймання чуттям, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне дотикові – через дотик. Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома чуттями...” [6, с.15].

Дидактичні можливості та методичні варіанти застосування мультимедійних засобів навчання досить широкі та різноманітні. Вони можуть використовуватись в самих різних ситуаціях (перед вивченням чи після вивчення навчальної теми, на початку або наприкінці заняття, повністю або окремими фрагментами, у поєднанні з іншими засобами навчання і т.п.). Можна сказати, що дидактичні функції мультимедійних засобів зумовлюють можливі методичні варіанти застосування, з іншого боку обрана викладачем методика проведення лекційного чи семінарського заняття може визначати можливе дидактичне призначення (функцію) мультимедійних засобів у певних навчальних ситуаціях.

Насамперед істотної модернізації зазнають лекції. Викладач у процесі лекції широко використовує мультимедійні презентації, які являють собою тематично й логічно зв'язану послідовність інформаційних доз матеріалу, тезисно відображають його ключові моменти, включають основні формулювання та схеми. Їх демонстрація здійснюється за допомогою мультимедійного проєктора, що скеровує зображення на екран

Студенти отримують опорні конспекти, які дозволяють їм зосередитися на демонстрації презентацій, не витрачаючи часу на копіювання зображень.

Наприклад, особливості засвоєння фонетики, графіки, орфоєпії старослов'янської мови полягають у поетапному формуванні орфоєпічних і орфографічних умінь та навичок у зв'язку з вивченням фонетики і граматики. Теоретичний матеріал вивчається поетапно від історичних умов виникнення та розвитку слов'янської писемності, історії виникнення старослов'янських азбук, їх букв, звукового та числового значення, діакритичних знаків до звукової системи старослов'янської мови, періодизації її розвитку, аналізу звуків старослов'янської мови у порівняльно-історичному аспекті.

Студенти оволодівають цілим рядом практичних умінь:

- писати старослов'янськими кириличними літерами;
- читати тексти старослов'янською мовою;
- членувати слова на склади, розрізняти голосні і приголосні звуки;
- характеризувати голосні і приголосні звуки старослов'янської мови;
- аналізувати фонетичні явища, відображені у пам'ятках старослов'янської мови.

Завдання викладача – домогтися, щоб студенти чітко засвоїли класифікації голосних і приголосних звуків, зрозуміли фонетичні явища, що відбувалися у старослов'янській мові.

Щоб сформувати цілісне уявлення про звуки і букви старослов'янської мови, доцільно використовувати узагальнювальні схеми, порівняльні таблиці. За нашими спостереженнями, застосування різних способів структурування навчального матеріалу з використанням узагальнювальних таблиць і схем, що містять головні теоретичні відомості й факти мови, та мультимедійних засобів є ефективним способом інтенсивного навчання старослов'янської мови. Експериментально доведено, що робота з узагальнювальними схемами дає змогу забезпечити стислий виклад і зображення основних положень нового навчального матеріалу, чітке визначення основних його ідей, допомагає студентам зорієнтуватися в процесі самостійного вивчення окремих тем.

Користуючись схемами й таблицями, студенти мають змогу розвивати аналітичне, творче мислення. Наочні посібники (слайди), вважаємо, подають цілісну картину окремих розрізнених правил, допомагають тримати в пам'яті логічні зв'язки певного визначення, оскільки здебільшого узагальнювальні схеми мають характер алгоритму і слугують для практичного використання. Крім того, внаслідок систематичного застосування опорних схем і таблиць досягається економія навчального часу, активізується пізнавальна діяльність студентів. Іншою перевагою узагальнювальних схем є їх динамічність. У завершеному вигляді вони нагадують своєрідні таблиці, але відмінність полягає у тому, що матеріал в них подається поступово, доступно, в міру засвоєння його студентами. Узагальнювальні схеми сприяють глибшому засвоєнню знань і тому, що вивчення матеріалу лише за підручником має обмежені можливості багаторазового повторення. За вказаною ж схемою основні положення теми можна повторити на занятті кілька (5-6) разів, а саме під час: творення узагальнювальної схеми; зображення її на дошці чи в зошиті; виконання вправ з використанням схеми; зіставлення схеми з матеріалом підручника; формулювання висновків. Отже з'являється реальна можливість планувати систему різнотипних занять у межах конкретного розділу курсу.

Міцні теоретичні знання і стійкі навички аналізу явищ старослов'янської мови можна набути лише у результаті виконання вправ і завдань різного характеру. На практичних заняттях доцільно використовувати вправи і завдання із практичної частини посібника Царалунги І.Б. „Старослов'янська мова” [7]. Вони

розроблені з метою сприяти засвоєнню знань щодо системи і структури старослов'янської мови. Це вправи різного спрямування – на засвоєння окремих явищ мовної структури, на порівняння і зіставлення явищ старослов'янської мови з фактами слов'янських мов, передусім української, для аналізу текстів. До них входять попереджувальні, коментовані, пояснювальні завдання, а також контрольні і тестові завдання для перевірки набутих знань, умінь і навичок. Вправи і завдання різні за обсягом, що дозволяє викладачеві розподіляти матеріал для опрацювання під керівництвом в аудиторії і самостійно вдома. Вони можуть використовуватись у комп'ютерному мовному середовищі. Комп'ютеризоване навчання передбачає активне сприйняття інформації студентами.

Таким чином забезпечується комплексний вплив на студента – друкований текст, жива мова викладача, статична і динамічна наочність активізують процес вивчення старослов'янської мови, розширюють його дидактико-психологічні можливості.

Література

1. Мельник Я.Г., Лазарович О.М. Церковнослов'янська мова: Навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ: „Гостинець”, 2004. – 244 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М.І. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К.: Вид-во «К.І.С.», 2003. – С. 25-26.
5. Хуторской А. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. – Санкт-Петербург, 2004. – 539 с.
6. Коменський Я. А. Велика дидактика // Коменський Я. А. Вибрані твори. Т.1. - К., 1940. – 398 с.
7. Царалунга І.Б. Старослов'янська мова: Навчальний посібник. – Львів: „Новий світ -2000”, 2007. 188 с.